

A

rkeofyytti, muinaistulokas, on kasvilaji, joka on kulkeutunut Suomeen ja asettunut kasvupaikalleen ihmisen toiminnan ansiosta jo hyvin varhain, karkeasti ottaen ennen 1600-luvun alkupuolta. Arkeofyytti voi olla levinnyt joillekin seuduille, esimerkiksi Pohjois-Suomeen, vasta myöhemmin. Silloin kasvia sanotaan uustulokkaaksi.

Aimo Nummi

TULIKUKAT - KOMEIMPIA ARKEOFYYTTE- JÄMME

Maamme kasvistoon kuuluu kaksi vanhaa tulikukkalajia: **ukontulikukka**, **Verbascum thapsus**, ja **tummatulikukka**, **Verbascum nigrum**. Molemmat ovat kaksivuotisia, niiden lehdistö kasvaa ensimmäisenä ja kukinta tapahtuu toisena vuotena. Lisäksi meillä tavataan luonnossa satunnaisesti kolme muutakin lajia, jotka ovat viime vuosikymmenien tulokkaita joko koristekasvikarkulaisina tai rikkakasveina.

Kaikkien tulikukkien levinneisyys on eteläinen. Etelä-Hämeen ja Etelä-Savon eliömaakunnat ovat vielä niiden levinneisyysaluetta. Jyväskylä–Pieksämäki–linjan eteläpuolelle asti tummatulikukka kasvaa arkeofyyttinä ja ukontulikukka joko arkeofyyttinä tai mahdollisesti alkuperäisenä. Pohjoisempana ne ovat yleensä uustulokkaita.

Yleisin laji on ukontulikukka

Se on kookkain meikäläisistä lajeista, jopa yli puolitoistametrinen. Ukontulikukalle ominainen tiheä, vaalea, vanukkeinen karvapeite tekee siitä helposti tunnistettavan.

Lehdet ovat soikeita - pitkulaisia ja varsiliedet *johteisia*, ts. niiden kannassa lehtilapa jatkuu vielä pitkin varren sivua.

Ukontulikukka
akvarelli, Marjukka Mäkelä

Kukinto on hyvin näyttävä: pitkä, keltakukkainen, kapea, tavallisesti haaraton terttu vanan latvassa. Tulikukan kukat aukeavat kukinnossa vähitellen alhaalta ylöspäin.

Kukat ovat vaaleankeltaisia, lähes säännöllisen ratasmaisia, hieman *vastakohtaisia*¹. Tässä suhteessa tulikukat poikkeavat muista saman heimon, *naamakukkaisten* (*Scrophulariaceae*) suvuista, joilla kukat ovat selvästi vastakohtaisia, usein kannuksellisia.

Tumma tulikukka on huomattavasti harvinaisempi

Se on ukontulikukkaa matalampi, noin metrin korkuinen, ja vähemmän karvainnen. *Varsilehdet eivät ole johteisia* ja aluslehdet ovat tummanvihreitä, *herttatyvisiä*.

Kukinto on yleensä haaraton ja se ei ole niin tiheän tähkämäinen kuin ukontulikukalla. Kukat ovat tummankeltaisia, heiden palhot tumman sinipunakarvaisia ja tästä syystä kukissa on selvä tumma "silmiä".

Vanhan asutuksen indikaattori- kasveja

Tummatulikukka ja ukontulikukka ovat helpoimmin tunnistettavia vanhan asutuksen indikaattorikasveja. Varsinkin tummatulikukka on Etelä-Suomessa selkeä arkeofyytti.

Molempia tavataan erityisesti rautakauden asuinpaikoilla. Joillakin paikoilla ne esiintyvät yhdessä. Myös muinaislinnojen yhteydessä, esimerkiksi *Liedon Vanhasalinnassa*, *Porvoon Linnanmäellä*, *Husholmenin linnassa* ja *Sibbesborgissa* kasvaa tulikukkaa samoin keskiaikaisten linnojemme ympäristössä, kuten *Raaseporissa* ja *Turun linnassa*.

Luonnollisesti molempia on voitu joskus myös siirtää puutarhaan koristekasviksi. Tästä syystä ei ole syytä aloittaa kaivauksia naapurin kukkapenkissä.

Miksi tulikukat ovat olleet esi-isiemme suosiossa?

Tulikukkien osalta on niiden vanhasta käytöstä melko runsaasti tietoja, monen

muun arkeofyytin kohdalla kysymykseen on vaikeampi vastata.

Ensiksikin tulikukat ovat *lääkekasveja*. Niiden ensisijainen lääkevaikutus perustuu limaan, jota on kaikissa osissa, mutta varsinkin lehdissä.

Kukat ovat kuuluneet viralliseen farmakopeaan nimellä *Flos verbasci* ja lehdet *Fol. verbasci*.

Kukkia ja lehtiä on käytetty sisällisesti yskässä, keuhkokatarissa rauhoittavana ja ysköksiä poistavana (sisältämänsä saponiinin ansiosta) ja polttaen tupakana hengenahdistukseen - siitä vanha nimi "ukon tupakka". Lehtiä on käytetty ajoksissa hauteena ym. Kuten kaikkia vanhoja lääkekasveja, tulikukkaa on käytetty myös moniin muihinkin vaivoihin.

Varsin erikoinen käyttötapa on siementen käyttö jauhettuna ja palloiksi puristettuna kalanmyrkyksi, joka huumaa kalat pyydystystä varten.

Kasvin nimi tulikukka, varsinkin ruotsinkielinen nimi "kungsljus" viittaa kuivien, tervaan kastettujen kukintojen käyttöön soihtuina tai mahdollisesti se johtuu keltaisen pitkän kukinnon soihtumaisesta ulkonäöstä.

Arkeofyyttejä ilmaantuu kaivauksissa paljastuneille paikoille usein runsaasti

Vaikka joidenkin kasvien siemenet säilyvät tavattoman kauan maassa ja itävät vasta tultuaan sopivasti pintaan, ei aina välttämättä ole kyse ikivanhoista siemenistä. Maassa on aina suuri reservivarasto eri kasvien siemeniä. Ne itävät vasta päästyään maan pinnalle.

Monille arkeofyyteillemme nykyinen rehevä, sulkeutunut heinäkaskusto ei anna mahdollisuutta itämisen jälkeenkään kehittyä, vaan ne jäävät taimiasteelle ja kuolevat pois.

Siemen, joka itää kaivauspaikoilla, saattaa olla peräisin joskus, ehkä vuosien, ehkä kymmenien vuosien takaa kukkimaan päässeestä kasviyksilöstä, joka on pudottanut siemenet maahan. Maassa ne ovat kätkeytyneet halkea-

---

3 vastakohtaiseksi sanotaan teriötä, joka voidaan vain yhdessä suunnassa jakaa kahteen keskenään symmetriseen puoliskoon

maan - tai muuten joutuneet syvempiin kerroksiin. Kun maata kaivetaan ja paljastuu kasvittomia laikkuja, siemenet pääsevät itämään ilman tavanomaista monivuotisten kasvien kilpailua, ja arkeofyyttejä on taas runsaasti kukassa.

**On tärkeää
antaa arkeofyyteille tilaisuus!**

Muinaismuistoalueiden hoidossa olisi ensiarvoisen tärkeää antaa arkeofyyteille kuten kaksivuotisille tulikukille tilaisuus pudottaa siemenet maahan, eikä niittää kaikkea kasvustoa pois heti kesän alussa. Sopiva niittoaika on *elokuun loppupuoli*. Niittojäte kerätään pois, jotta se ei rehevöitä kasvustoa.

Joskus voisi tulikukkakedoille raapia pieniä laikkuja, jos ruohokasvusto on kovin rehevää ja tiheää.

Muinaismuistoalueiden hoito on vaativaa, sen tehtävänä on säilyttää myös alueen muinaiskasvit, jotka ovat sinnitelleet paikalla jo vuosisatoja.

Vinkki:

Tulikukkuja internetissä, mm. levinnäisyyskartta (Norden) ja lisää kuvia (Bildgalleri):
<http://linnaeus.nrm.se/flora/>